

Beeldenstorm 1566

We twijfelden of de Beeldenstorm in Amsterdam wel in het rijtje opstanden en rellen thuishoort. Was de woede-uitbarsting gekeerd tegen het stadsbestuur of tegen de katholieke kerk? Hoogstens kunnen we zeggen dat het opstandige publiek, voor zover ze te maken kreeg met repressie van het bestuur zich op enig moment wel tegen hen gekeerd zal hebben, maar de oorzaak lag ergens anders.

De Beeldenstorm die in het tweede kwart van de 16e eeuw in Noordwest-Europa woedde, was in de Noordelijke Nederlanden niet onopgemerkt gebleven. Toen die in 1566 in Vlaanderen dichtbij gekomen was, werd de stemming hier ook nerveuzer. De kerkelijke instanties vermoedden dat de reeks vernielingen door vooral Calvi-

nisten ook Amsterdam zou bereiken en dat noopte tot maatregelen. De belangrijkste kostbaarheden werden veilig opgeborgen maar beelden, gebrandschilderde ramen en andere zware voorwerpen bleven onbeschermd.

Eind juli 1566 vonden de protestantse voorgangers het niet meer nodig de hagepreken heimelijk en ver weg te laten plaatsvinden en verlegde die tot onder de stadsmuur. Ze lieten zich daarbij beschermen door gewapende medestanders. De burgemeesters wilden hiertegen wel optreden maar een belangrijk deel der schutters weigerde dat. Zelfs een ordonnantie die het ten ene malen verbood om hagepreken binnen de stad te laten plaatsvinden, haalde het niet omdat de schutterij zich daaraan niet wilde binden.

- ▲ *Eerste hagepreek, gehouden buiten de Sint Antoniespoort, door een protestantse voorganger uit Kampen, 30 juli 1566*
- ◀ *Hagepreek op 't II; door de datering van deze prent houdt men dit op een gezelschap wederdopers*

Daardoor achtten de protestanten zich beschermd door de schutterij en belegden op 21 augustus 1566 een dienst in de Lastage; weliswaar was dat formeel buiten de muren maar toch wel heel erg in de stad.

Reizigers vertelden in de daarop volgende week dat de Beeldenstorm Antwerpen op 20 augustus bereikt had en lieten brokstukken zien van kapotgeslagen beelden. De bevolking zag in de straten geestelijken die kerkschatten in veiligheid brachten. Sommigen ontnamen de geestelijken deze kerkschatten met geweld en brachten ze terug naar de kerk in de mening dat ze gestolen waren of 'bewaarden' ze. Bij een kinderdoop eisten de ouders dat de pastoor hun kind gedoopt zou worden op de manier zoals de apostelen dat waren en na weigering werden ze handtastelijk. Diensten in beide parochiekerken werden verstoord door opstandige gelovigen. De Nieuwe Kerk werd door hen redelijk vreedzaam ontruimd maar in de Oude Kerk liep het uit de hand. Daar vlogen de stenen door de ruiten en werden beelden neergehaald. Roemrucht is de actie van Weijn Ockers die haar pantoffel naar een heiligenbeeld gooide. Blasfemie natuurlijk, maar veelzeggend. Overigens gooide zij die pantoffel naar een Mariabeeld en niet naar een kruisbeeld zoals de ets van Reinier Vinckeles suggereert. De schout ging er bij het schoonvegen van de kerk stevig in met zijn rakkers, wat alleen maar olie op het vuur bleek. De schutters wisten wel de gemoederen tot bedaren te brengen, zover dat de kerk ontruimd kon worden.

De Oude Kerk was het jaar ervoor net in zijn huidige vorm gereed gekomen na twee eeuwen bouwen en uitbreiden. De torenspits maakte de kerk af. De burgemeesters besloten voorlopig alle kerken en kapellen te sluiten. Daarop werd op 26 september een uitzondering gemaakt voor de begrafenis van een inwoner. Dat moest als gebruikelijk in de kerk plaatsvinden, maar omdat de familie Calvinistisch was, werd hen de toegang tot de kerk

◀ Weijn Ockels zette een statement door haar pantoffel naar een heiligenbeeld te gooien; de meest symbolische actie aan het begin van de Beeldenstorm in Amsterdam -1566

ontzegd. Daarop ontstond een rel en drong de familie alsnog de kerk binnen. Daar werden ze al of niet met zachte hand uit verwijderd maar daar waren de fanatiekste protestanten toch niet tevreden mee. Naar buiten geloodst gingen een aantal oproerkraaiers naar het Minderbroederklooster aan de Kloveniersburgwal. De broeders daar hadden een kwalijke rol gespeeld tijdens de inquisitie en dat waren de Amsterdammers nog niet vergeten. Alles werd grondig kort en klein geslagen. De volgende dag was het Karthuizerklooster buiten de Haarlemmerpoort aan de beurt, want ook zij hadden een rol gespeeld bij de vervolging van ketters. Niet alleen werden vernielingen aangericht waarbij vooral de boeken en gebrandschilderde ramen het moesten ontgelden. Verder werden de voorraden in de kelders geplunderd en de wijn vloeide letterlijk. Het duurde tot de volgende dag voor het de schutters lukte de laveloze meute uit het klooster te verdrijven.

Het stadsbestuur zinde op regelingen die de bevolking konden kalmeren. Er zou niet langer opgetreden worden tegen hagepreken en bij slecht weer zouden die in de kapel van het Leprozenhuis kunnen plaatsvinden. Dat complex lag immers buiten de stad. Verder dienden alle beelden en voorwerpen, waar de protestanten aanstoot aan konden nemen, weggehaald te worden. De Calvinisten zagen de dag gloren dat de Reformatie een feit zou zijn maar daar gingen nog 12 jaren overheen. In vergelijking met de Beeldenstorm in Vlaanderen verliep die in Amsterdam wel heel gematigd. Het is ook zeer de vraag of die storm wel zo antikerkelijk getint was. Toen twee jaar later alle steden in Holland overgingen naar de Opstand tegen Philips II en de Calvinisten de macht in de kerken overnamen, roerden de Amsterdammers zich niet meer. Toen dat in 1578 alsnog gebeurde was er meer sprake van een instortende economie door een effectieve blokkade van de stad door de Watergeuzen. De schutterij speelde ook in deze omwenteling een rol door een delegatie uit hun gelederen naar de burgemeesters af te vaardigen met de eis een eind te maken aan de geïsoleerde positie van Amsterdam in de Opstand.

